

KÕIKJAL RABAST VÕIB KERKIDA SAARI

**Uku Masing, Toomas Paul. Usalda en-
nast. Koostanud ja toimetanud Mari-
Liis Tammiste. Tartu: Ilmamaa, 2015.
494 lk.**

Toomas Pauli ja Uku Masingu pool tuhat lehekülge hõlmav kirjavahetus lülitub ühelt poolt traditsiooni, mille alguses seisab Kreutzwaldi kirjavahetus kaasaegsetega, teiselt poolt heidab aga valgust Toomas Pauli kujunemisele võimalikuks nii kitsamas kui ka laiemas tähenduses ning Uku Masingu osadusele selles loos. Koostaja ning toimetaja Mari-Liis Tammiste sõnul on tegemist kõige mahukama kirjavahetusega Uku Masingu arhiivis (lk 479), mis mõistagi lisab teosele esinduslikkust. Nagu ka asjaolu, et see hõlmab kahte aastakümnet mõlema mehe elust. Kuna suure osa kirjavahetusest moodustab Uue Testamendi tõlkimise lugu, siis võib seda võtta ka kui üht kultuuriloolist segmenti. Enamgi veel, Uue Testamendi tõlget lugedes ja Pauli-Masingu kirjavahetust n-õ kõrvale võttes avaneb tõlge protsessina. Me mitte ainult ei koge tulemust, vaid kohati ka lausa dramaatiliselt kulgevat eksegeetilist teed selleni.

Võetagu kas või sellise lihtsa sidesõna, nagu kreeka keelse δε 'aga, ent' tõlkimine (lk 218–219). Arutledes selle

paigutuse üle lauses, väljendab Paul rahulolematust, „sest iga „aga” on interpreteeritav vastandiks ning δε seda võis (vähemalt sageli) olla evangelistidelegi”. Ja pisut edasi tunnistab Paul, et ta ei tea lahendust: „Aitaks muidugi „ent”. Kuid selle sõna tõelise vohamisega ei lepitaks, kuigi sellesse pole jõudnud juurduda antiteetilisus.” Teisal (lk 237) kurdab Masing protesteerivat mõistmatust, „miks „mööduma” peaks tingimata olema ruumiline (suvi, elu, aeg jne. mööduvad ju), miks peaks „pälvima” olema kasutatav ainult ühe objektiga („verdienen” ka on avaram!). Miks üldse meie sõnad tingimata üksüheselt peaks vastama saksa või inglise omadele?” Eks ole ju see jätkuvalt aktuaalne tänagi!

Niisuguseid intensiivseid tõlkestrateegilisi arutlusi leiab kirjavahetuse paljudelt lehekülgedelt ja need on tunnistuseks, et kummagi mehe jaoks polnud (aramea, heebrea, kopti, süüria, kreeka, ladina, saksa, inglise jmt) keel, mida Masing valdas ja tema õpilane Paulgi omandas, ainult kommunikatsioonivahend, vaid kultuuri t e k s t. Oma *opus magnum*'i, „Eesti piiblitõlke ajaloo” (1999) kirjutamisel on Paul põiminud metodoloogiliseks tervikuks tekstilise (tekstikriitilise), lingvistilise (tõlkekriitilise) ning kultuurilise (kontekstuaalse)

lähene misviisi. Ei ole juhus, et selle teise osa seitsmenda peatüki „Piibli tähendus ja mõju” juhatab sisse kõigepealt tõlkeanalüüs, millele järgnevad lingvistiline analüüs ning hinnangud esimese eestikeelse piibli tähendusele, piiblile kui ütluste allikale ning mõju fraseoloogiale.¹ Paul järgib siin Masingu kõrval oma teise õpetajana võetava Juri Lotmani² sõnastatud kultuurisemiootika üht alusteisi tekstide funktsionaalsest dualismist kultuurisüsteemis: olla tähenduste adekvaatne edasiandja ja samas (või selle kõrval) ka uute tähenduste looja.³ Nii võib olla ka piibel tekstiks („kristluse metatekstiks”)⁴, „mis antakse kollektiivile varem kui keel ja keel „arvutatakse välja tekstist”⁵.

Dramaatikat jagub ka Toomas Pauli magistratöö valmimise ning kaitsmise ümber. Joonealusest (lk 57) selgub, et 23. novembril 1966 on Toomas Paul esitanud EELK Usuteaduse Kõrgema Katsekomisjoni (selline oli vahepeal 1946. aastal asutatud Usuteaduse Instituudi nimi) teaduskonnale, kus ta oli kuulajaks, magistratöö religioonifenomenoloogiast „*De vocatione*. Vallanemisest ja avatusest”. Töö lükati tagasi formaalsel põhjusel, kuna Paul polnud esitanud oma väitekirja aasta jooksul pärast lõpetamist. Intriiigi tegelik põhjus (n-ö *casus belli*) võis olla vabanemissoov Vana Testamendi õppetooli juhatajast professor Evald Saagist. Saag oli Pauli magistratöö ametlik juhendaja, kes pidi informeerima juhendatavat töö valmimise graafikust ning seda jälgima. Juhendaja jättis selle aga tegemata, mis „andis võimaluse süüdistada teda ebapädevuses ja lohakuses” (lk 57). Saag

¹ T. Paul, Eesti piiblitõlke ajalugu. Esimestest katsetest kuni 1999. aastani. Tallinn: Emakeele Selts, 1999, lk 437–468.

² T. Pauli elektrooniline kiri autorile 2. II 2016.

³ J. Lotman, Kultuurisemiootika. Tekst – kirjandus – kultuur. Tallinn: Olion, 1991, lk 283.

⁴ T. Paul, Eesti piiblitõlke ajalugu, lk 17.

⁵ J. Lotman, Kultuurisemiootika, lk 283.

vabastatigi ametist, dekaaniks määrati Ago Viljari. Töö sisuline juhendaja oli Uku Masing, kelle jüngriks oli Toomas Paul vahepeal saanud. 1964. aastal oli aga Uku Masing lahkunud EELK Konsistooriumi teadusliku sekretäri ametikohalt, seda küll omal soovil, kuigi võib rääkida ka režiimi survest, mille tõttu Masingust sai sisepagulane. Teoloogina ei võimaldatud talle enam koguni sissepääsu Tartu (Riikliku) Ülikooli teadusraamatukokku.

1970. aastal on Paul esitanud täiesti uue magistratöö „*Justificatio sola gratia* Jeesuse tähendamissõnades”⁶ ja püüdanud selle Pauli uueks juhendajaks määratud dekaan Ago Viljarile tema 60. sünnipäevaks. „Kas see nipp sel korral aitab, ei tea,” kirjutab Paul Masingule (lk 81). Aitas. Kuigi nii juhendaja ja samas ka oponent Viljari ning teine oponent Elmar Salumaa on väitekirja suhtes kriitilised, tunnustatakse kolmekümnenda eluaastani jõudnud Paul pärast avalikku kaitsmist 26. mail 1971 *magister theologiae* kraadi vääriliseks. Pikk retsensioonis Pauli magistratööle ei maini Salumaa Uku Masingut, ehkki ta „ei varja, et teab küll, kelle mõjualusena töö on kirjutatud” (joonealune kommentaar, lk 82). Siinkirjutajale on Paul tunnistanud, et oponentide etteheidetes oli omamoodi õigustki, sest uues väitekirjas oli „liiga palju juutlust”. See oli aeg, mil Paul luges mitu Mišna-traktaati ja ühe kõite Talmudist algkeeles, tõlkega kõrval, tänu Uku Masingult laenuks saadud haruldasele sõnaraamatule ning rohkele sekundaarkirjandusele. „Nii et mingil kombel kukkus ikkagi välja võrdlev religioonilugu – kristlus *resp.* Jeesuse mõistujuttude suundumus *versus*

⁶ Näib, et Toomas Pauli väitekirja kujutas endast toonase teoloogilise mõtte kontekstis ketserlikku tegu. Kommentaarist lk 69 võib lugeda: „...eelmise töö läbikukkumise peapõhjus oli hälbimine kristlusest ja luterlusest, „ainult armust” on aga üks luterluse põhidoogmasid” (*iustificatio sola gratia* – lad ’õigeksmõistmine ainult armust’ – R. V.).

hilisjuutlus.” Paul möönab, et kaitsmise positiivsele tulemusele aitas kaasa ka see, et ta oli üldse esimene, kes pärast sõda magistrikraadi taotles.⁷

Sellessamas, 28. oktoobril 1970 Masingule saadetud kirjas pöördub välisest survest nõrduinud, aga avalikustamiseks valmistuv Paul oma õpetaja poole: „Pean paluma Teilt luba varastada Teie mõtteid ja lauseid nende autorit märkimata! Juba Teie nimi ärritab, ehk anonüümsed mõtted vähem. Ütleksin nende päritolu otsemaid päälle otsuse kuuldasamist, olgu see siis jaa või ei. Olen nõndavõrd Teie jünger, et ei saa ega taha vältida Teie järele kordamist” (lk 82). Masingu vastus on mõistev-ironiline ja ennast taandav: „Loomulik on, et mind ei tule nimetadagi, sest ka siis, kui oleksin *persona grata*, arvamused ikkagi võhiku omad. [---] Mu mõistusest pole suuremat asja. [---] Liiga palju sees igasuguseid asju ristirästi ja siis just ei tõuse teiste seast üles vajaline, kui seda vaja” (lk 83, 85). Kirjavahetusest selgub, et Masing suhtus juhendatavasse õpilasse kui võrdsesse mõttepartnerisse, säilitades samas jaheda distantsi, mille juurde kuulusid ironilised kõrvalmärkused või otseütlemised.

Näitlik selles mõttes on kiri Paulile, milles Masing kommenteerib talle lugemiseks saadetud Pauli kirjutisi tähendamissõnadest. „Ma – isiklikult – noomiksin stiili pärast,” kirjutab Masing. „On liiaks selgesti nähtav, et kohati olete maadelnud taipamisega, millest need teadurid ja teadlased kõnelevad, mida tahavad ütelda, mis nende meelest segane teisel või väär, kuid olete selle sõnastanud siis nii kuival, et piisab Teile endale. [---] Teie teate, millest juttu; lugejad peavad ju enamasti alles Teie jutu kaudu saama teada, millest üldse tehakse juttu „teadusemaailmas”. Sest enamik piiblilugejaid ja suur osa teolooge ju ei hooli allikaist, vaid ainult nendest deuteeritud dogmalauseist” (lk 66–67).

Eesti 1960.–1980. aastate vaimuelu

⁷ T. Pauli elektrooniline kiri autorile 21. II 2016.

(*resp.* teoloogilise mõtte) n-ö sisepeegelduse kõrval on Pauli-Masingu kirjavahetusel kõrgelt hinnatav biograafiline tähendus. Mõlema mehe puhul leiab aset „elava inimese esileastumine tekstide varjust”.⁸ Kui kirjavahetusest tinglikult välja lõigata Pauli pool, siis rullub lugeja ees lahti ühe mehe arenguromaan, enese ja Jumala leidmise tee. Pihtimusliku sünopsise sellest esitab kirjavahetusele lisatud Toomas Pauli „Saateks”. Sooviti kirjavahetuse lugemist alustada Pauli saatesõnast, mis loogiliselt pidanuks juhutama sisse kogu raamatu, nagu ka koostaja-toimetaja saatesõna. Nii saatesõna kui ka kirjavahetust ennast lugedes kujutasin ette võimalust kirjutada raamatu põhjal ka romaan või vändata film. Sellest saaks nii emotsionaalselt kui ka intellektuaalselt haarav jutustus 1960. aastatel eesti rahvakeriku hääbumise taustal aset leidvast ühe, kahekümneaastaselt isa kaotanud ja tema tööd hingekarjasena jätkama kohustunud ilmikjutlustaja kohati lausa meelegeitlikest siseheitlustest teel Jumala poole; õpetaja leidmisest, tema truust järgimisest, iseseisvumisest pastori ja teoloogina; küpsemisest eksistentsiaalseks mõtlejaks ning jõudmisest noorusest peale igatsetud ja otsitud oma saareni (karmani?), milleks on „rahu üle mõistuse, *wu wei*, *Gelassenheit*” (lk 477).

Kuid oluline on teada, et enne seda „oma saart” oli Uku Masing ka ise Toomas Paulile „nagu saar rabas” (lk 477). Võrdlus on niivõrd võimas, üldistades eeskujude (klassikud, suurvaimud, kultuurikangelased) vaimset võrgustikku, et väärub siinkohal täies pikkuses tsiteerimist: „Saar ei võitle soo vastu ega püüa õngitseda laukaist uusi saari. Kuid tema olemasolu tagab, et kõikjal rabast võib kerkida saari. Kas või üürikeseks hetkeks” (lk 477).

⁸ E. Annuk, Uurija rollist ja eetikast biograafilise uurimise kontekstis Ilmi Kolla kirjavahetuste näitel. – Võim & kultuur. Koostanud Mare Kõiva. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2006, lk 163.

Toomas Pauli ja Uku Masingu kirjavahetuse joonealune kommenteerimine, milles Paul ka ise osales, on olnud katsumusrohke. Autor on saatnud siinkirjutajale⁹ väljavõtteid käsikirjast (kirjavahetus 1970–1972 ja 1978–1979), millest selgub, et kommentaarium ning sõnaseletused suhestuvad põhiteksti mahuliselt umbes kaks ühele. Osa kommentaare (mõnedes kirjades 1964–1965) on trükist väljagi jäänud. Raamatu toimetamise puudustele on tähelepanu juhtinud Toomas Paulis enda suurimat õpetajat näinud Jaan Lahe.¹⁰ Kuid nagu Lahe resümeerib, nii nõustun minagi, et kirjavahetuse monumentaalsuse taustal mõjuvad nimemootused või mitmete nimede registrist väljajäämine tõesti „üksikute puudustena”. Küll aga mõjub minu meelest kui mitte eksitavalt, siis vähemalt piiravalt raamatule valitud pealkiri. See kõlab nagu Masingu-poolne manitsus Paulile. Tõsi ju on, et 2. juunil 1965, kui kirjavahetus pole jõudnud veel saada aastaseks ning Paul tunneb end olevat see, kes on „nii palju allpool, [et] ei küüni” (lk 32), pakub Uku Masing Toomas Pauli kõhkluste „õigeaks ravimiks” zen-budismist pärit *wu wei*’d: „inimene usaldab sel määral Jumalat, et ei taotle enam Jumalat” (lk 42). Aga eelduseks on ikkagi Jumala usaldamine. Nii ütleb Uku Masing Toomas Paulile: „...ärge põlake Jumala ust!” (lk 30).

Kui Paul selle *wu wei*’ni nüüd jõudnud ongi, nagu selgub pihtimuslikust saatesõnast, siis Masingu teist, aina kirglikuma hooga esitatud kutset Paulile olla müstik, jätta raamatutest järele kontrollimine kus seda ja teist, õpilane järginud pole. Vastupidi, Paul on üritanud ja üritab tänagi mõistusega lõpuni minna, tunnistades muidugi selle lootusetust. Uku Masingu enesetaanduslikust stiilist võib järeldada hoopis Uku

Masingu enda eneseusalduse defitsiiti. Paradoksaalsel, ent samas lummalval kombel mõjub Masingu enesetaandus otsekui lakkamatult eemalduv valguskese, täht, mille poole püüda. Loetagu Toomas Pauli kirja Masingule (lk 121): „Teie, kes te näete palju-palju kaugemale kui me teised, näeksite seal Valgust lõpmata!” Ning teisel, 1979. aasta algul kirjutatud kirjas: „Ja mina küsisin endalt: mis hää pärast tohin elada Sinuga ühel ajal, enamgi veel – tunda Sind? See on uskumatu kingitus. See, et Sa oled, ning kõik, mida kirjutad või räägid, on olnud mulle ilmutus” (lk 181). Nendest kahest tsitaadist selgub ka, et varasem „teietamine” on asendunud „sina”-ga. See juhtub 1977. aasta suvel, mil Masingud külastavad Pauli peret Saaremaal. Sealtpaale suheldakse juba perekondlikultki.

Ülalpool osundatud, 2. juunil 1965. aastal saadetud kirja lõpus tunnistab Masing ka ise oma kirja manitsevat tooni, aga lisab, et see on samas mõeldud lohutusekski. Enne kui Masing soovitab Paulil „elada rahulikult piinamata isennast võõraste varade investeerimisega”, uskudes, et Paulil on selleks veel piisavalt aega (lk 45), kutsub ta ometi üles tegema „midagi selle rābaldunud maailmastruktuuri muutmiseks, [sest] siis aitate isennastki” (lk 44).

Kui nüüd mõelda selle soovituse taustal Toomas Pauli tähendusele eesti kultuuris, nüüd, mil tal on ette näidata üksjagu oma õpetaja väärilist tööd, võime ka Pauli ennast pidada üheks saareks rabas, mis/kes ei otsi laukaist teisi saari, vaid on tagatiseks teistegi kerkimise võimalusele. Eesti on Masingu ja Pauli tõttu ikka üks väga rikas maa. Nagu see on ka rabade poolest. Rabad ongi Eestis ürgseima päritoluga maastikuvorm. Uute saarte tekkimise võimalusi jagub.

⁹ T. Pauli elektrooniline kiri autorile 7. I 2016.

¹⁰ J. Lahe, Kirjad Õpetajale. – Sirp 29. I 2016.